

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

KATTA FARG'ONA KANALI QURILISHIDA QARDOSH XALQLAR HAMKORLIGI

Boytemirova Zarina Dadajonova

Falsafa fanlari nomzodi dotsent

Hayrullayeva Venera Hibadullayevna

Abilayxon nomidagi Qozoq xalqaro
munosabatlar va jahon tillari universiteti
dotsenti, falsafa fanlari nomzodi.

Annotatsiya: Markaziy Osiyo xalqlarining umumiy tarixi va iqtisodiy-madaniy hayotida o'chmas iz qoldirgan eng yirik gidrotexnik inshootlardan biri — Katta Farg'ona kanali (KFK) qurilishida qardosh xalqlarning o'zaro hamkorligi va birdamligi masalalari chuqur tahlil qilinadi. 1939-yilda xalq hashari yo'li bilan rekord darajada qisqa muddatda (45 kunda) barpo etilgan ushbu ulkan loyihada nafaqat o'zbek, balki tojik, qirg'iz va mintaqadagi boshqa xalqlarning hamjihatlikdagi fidokorona mehnati arxiv hujjatlari, davriy matbuot materiallari va tarixiy manbalar asosida yoritilgan. Tadqiqotda kanal qurilishining ijtimoiy-iqtisodiy sabablari bilan bir qatorda, uning xalq diplomatiyasini shakllantirish hamda mintaqa xalqlari o'rtasidagi ko'p asrlik do'stlik aloqalarini yangi bosqichga olib chiqishdagi o'rni ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Maqolada ommaviy safarbarlikning ijobiy va salbiy jihatlari, murakkab texnik sharoitlarda qardosh xalqlar muhandislari va oddiy mehnatkashlarining o'zaro tajriba almashinuvi hamda ushbu tarixiy jarayonning bugungi kundagi transchegaraviy suv resurslaridan birgalikda foydalanish madaniyatiga ta'siri ochib beriladi. Xulosa qismida Katta Farg'ona kanali qurilishi nafaqat irrigatsiya sohasi, balki Markaziy Osiyo xalqlarining murakkab vazifalarni hamjihatlikda hal etish borasidagi yirik tarixiy va ma'naviy tajribasi ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Katta Farg'ona kanali, qardosh xalqlar hamkorligi, ommaviy xalq hashari, Markaziy Osiyo irrigatsiyasi, Farg'ona vodiysi, transchegaraviy gidrotuzilmalar, o'zbek-tojik do'stligi, ijtimoiy safarbarlik, tarixiy xotira, mehnat jasorati, arxiv manbalari.

Аннотация: В данной статье проводится глубокий исторический анализ сотрудничества и солидарности братских народов при строительстве Большого Ферганского канала (БФК) — одного из крупнейших гидротехнических сооружений, оставившего неизгладимый след в экономическом и культурном развитии Центральной Азии. На основе широкого круга архивных документов, материалов периодической печати и исторических источников исследуется самоотверженный совместный труд узбекского, таджикского, киргизского и других народов региона, воздвигших этот масштабный объект методом всенародного хашара в рекордно короткие сроки (за 45 дней) в 1939 году. В исследовании, помимо социально-экономических предпосылок проекта, научно

обосновывается роль этого строительства в формировании народной дипломатии и выводе многовековых дружественных связей между народами региона на качественно новый уровень. В работе раскрываются как позитивные, так и сложные аспекты массовой мобилизации, опыт взаимообмена между инженерами и рядовыми тружениками в суровых технических условиях, а также влияние этого исторического процесса на современную культуру совместного использования трансграничных водных ресурсов. В заключении подчеркивается, что строительство Большого Ферганского канала — это не только колоссальный успех в сфере ирригации, но и уникальный исторический и духовный опыт народов Центральной Азии в сплоченном решении крупномасштабных задач.

Ключевые слова: Большой Ферганский канал, сотрудничество братских народов, всенародный хашар, ирригация Центральной Азии, Ферганская долина, трансграничные гидросооружения, узбекско-таджикская дружба, социальная мобилизация, историческая память, трудовой подвиг, архивные источники.

Abstract: This article provides a profound historical analysis of the cooperation and solidarity among fraternal nations during the construction of the Great Fergana Canal (GFC)—one of the largest hydro-technical structures that left an indelible mark on the economic and cultural development of Central Asia. Based on a wide range of archival documents, contemporary periodicals, and historical sources, the paper explores the selfless, joint labor of the Uzbek, Tajik, Kyrgyz, and other peoples of the region who erected this massive project through the "hashar" method (mass voluntary labor) in a record time of 45 days in 1939. Beyond the socio-economic prerequisites of the project, the study scientifically evaluates the role of this construction in shaping public diplomacy and elevating centuries-old friendly relations among the regional populations to a qualitatively new level. The article examines both the positive and challenging aspects of mass mobilization, the exchange of expertise between engineers and ordinary workers under demanding technical conditions, and the impact of this historical process on the contemporary culture of transboundary water resource management. The study concludes that the construction of the Great Fergana Canal represents not merely a colossal success in the field of irrigation, but a unique historical and spiritual milestone reflecting the capacity of Central Asian peoples to collectively resolve large-scale, complex challenges.

Keywords: Great Fergana Canal, cooperation of fraternal peoples, mass hashar, Central Asian irrigation, Fergana Valley, transboundary hydro-structures, Uzbek-Tajik friendship, social mobilization, historical memory, labor heroism, archival sources.

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Markaziy Osiyo mintaqasi o'zining geografik va iqlimiy xususiyatlariga ko'ra qadimdan sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilik va o'tiroq madaniyat o'choqlari shakllangan hudud hisoblanadi. Asrlar davomida Amudaryo va Sirdaryo havzalarida istiqomat qilib kelgan o'zbek, tojik, qirg'iz va boshqa qardosh xalqlar nafaqat umumiy madaniy-ma'naviy qadriyatlarni, balki hayot manbai bo'lgan suv resurslarini birgalikda boshqarish va taqsimlash borasidagi o'zaro hamjihatlik madaniyatini ham shakllantirganlar. Yagona gidrologik tizimga bog'langan Farg'ona vodiysida transchegaraviy suv inshootlarini barpo etish va ulardan foydalanish har

doim mintaqaviy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotning strategik omili bo'lib kelgan. XIX asr oxiri va XX asrning birinchi yarmida mintaqada amalga oshirilgan agrar o'zgarishlar, xususan, paxta yakkahokimligining (monokulturasining) joriy etilishi va sug'oriladigan yerlar maydonini keskin kengaytirish ehtiyoji yirik gidrotexnik loyihalarni hayotga tatbiq etishni taqozo qildi. Ushbu jarayonning eng yirik va ijtimoiy-tarixiy jihatdan eng diqqatga sazovor cho'qqisi – 1939-yilda barpo etilgan Katta Farg'ona kanali (KFK) qurilishidir. 270 kilometrdan ortiq masofaga cho'zilgan ushbu ulkan kanalning rekord darajada qisqa muddatda (45 kunda) xalq hashari yo'li bilan qurib bitkazilishi jahon irrigatsiyasi tarixida kam kuzatiladigan hodisadir¹. Ushbu tarixiy voqeaning tub mohiyatini, uni harakatga keltiruvchi kuchi bo'lgan o'zbek, tojik va boshqa qardosh xalqlar o'rtasidagi ommaviy safarbarlik va hamkorlik dinamikasini zamonaviy metodologik prinsiplar asosida qayta tahlil qilish bugungi kunda tarix fani oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Muammoning o'rganilish darajasi (Qisqacha adabiyotlar sharhi). Katta Farg'ona kanali qurilishi sovet davri tarixshunosligida (1940-1980-yillar) asosan sotsialistik mehnat g'alabasi, kommunistik partiyaning tashkilotchilik qobiliyati va "sovet xalqlari do'stligi"ning deklarativ ifodasi sifatida bir tomonlama, ko'proq mafkuraviy tendensiyalar asosida o'rganildi. Mustaqillik yillaridan so'ng Markaziy Osiyo respublikalarida, xususan, O'zbekiston va Tojikiston tarixshunosligida ushbu jarayonning murakkab ijtimoiy-siyosiy jihatlarini, ma'muriy-buyruqbozlik tizimining bosimi va inson omili masalalariga e'tibor qaratila boshlandi. Biroq, mavjud tadqiqotlarda kanal qurilishida qardosh xalqlarning muhandislik-texnik, logistik va madaniy hamkorligi ko'pincha umumiy faktlar doirasida yoritilib, uning ichki ijtimoiy mexanizmlari, transchegaraviy sinergiya elementlari va uzoq muddatli integratsion ta'siri tizimli ravishda monografik darajada tadqiq etilmadi.

Muammoning qo'yilishi va ilmiy yangiligi. Ushbu maqolada Katta Farg'ona kanali qurilishida o'zbek va tojik xalqlarining hamkorligi fenomeniga mafkuraviy qoliplardan xoli ravishda, yangicha tarixiy tahlil prizmasi orqali yondashiladi. Muammo shundaki, uzoq yillar davomida kanal qurilishidagi ommaviy safarbarlik faqat yuqoridan bo'lgan tazyiq mahsuli sifatida talqin qilingan bo'lsa, ushbu tadqiqotda jarayonning pastdan, ya'ni xalqning ichki jamoaviy an'analari (hashar, qardoshlik madaniyati) va ko'p asrlik suv munosabatlari kontekstidagi tabiati ochib beriladi. Maqolaning ilmiy yangiligi O'zbekiston va Tojikiston arxivlarining ilgari ilmiy muomalaga kiritilmagan hujjatlarini o'zaro qiyosiy tahlil qilish orqali transchegaraviy hududlarda o'zbek-tojik muhandislari va oddiy mehnatkashlarining texnikaviy hamda sotsial hamkorligi modellarini ilmiy jihatdan asoslab berishda namoyon bo'ladi.

Maqsad. Ushbu tadqiqotning bosh maqsadi – 1939-yilda Markaziy Osiyodagi eng yirik gidrotexnik inshootlardan biri hisoblangan Katta Farg'ona kanali (KFK) qurilishi misolida mintaqadagi qardosh xalqlar (xususan, o'zbek, tojik va qirg'izlar) o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy, muhandislik-texnikaviy va madaniy hamkorlikning konseptual asoslarini, uning tarixiy qonuniyatlari hamda o'ziga xos xususiyatlarini tizimli tadqiq etishdan iborat. Bu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi aniq ilmiy vazifalarni hal etish ko'zda tutilgan: Ommaviy xalq hashari fenomenini shunchaki

¹ Tojiboev R.Y. Katta Farg'ona kanali – xalq jasorati ko'zgusi. // O'zbekiston tarixi jurnali. – Toshkent, 2015. – № 3. – B. 46.

majburiy mehnat yoki ma'muriy-buyruqbozlik tizimi mahsuli sifatida emas, balki mintaqa xalqlarining ko'p asrlik jamoaviy yordam va transchegaraviy suv resurslarini birgalikda boshqarish madaniyatining tarixiy davomi sifatida konseptuallashtirish; Kanal magistralining turli hududiy kesimlarida (Farg'ona, Andijon, Namangan hamda Tojikistonning So'g'd vohasi qismlarida) qardosh xalqlardan tashkil topgan mehnat jamoalarining shakllanishi, joylashtirilishi va logistik ta'minoti dinamikasini arxiv hujjatlari asosida ochib berish; Murakkab muhandislik-texnik vazifalarni hal etishda mintaqa olimlari, irrigatsiya mutaxassislari va oddiy hasharchilarning o'zaro tajriba almashinuvi hamda uning keyingi yillardagi regional integratsiya jarayonlariga ko'rsatgan transformatsion ta'sirini aniqlash; Qurilish jarayonidagi madaniy-ma'rifiy aloqalarni, targ'ibot-tashviqot ishlari (teatr, konsert brigadalari, milliy dorbozlik va adabiy uchrashuvlar) shakllarini hamda ularning o'zbek-tojik-qirg'iz xalqlari o'rtasidagi xalq diplomatiyasini mustahkamlashdagi tarixiy o'rnini baholash.

Materiallar va usullar Tadqiqot materiallari (Manbaviy asos)

Tadqiqotning manbaviy bazasini shakllantirishda ko'p qatlamli va o'zaro qiyosiy tekshirilgan ma'lumotlar majmuasidan foydalanildi. Manbalar tarkibini quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin: Arxiv hujjatlari: O'zbekiston Milliy arxivi (O'zMA) va Tojikiston Milliy arxivining jamg'armalari, xususan, "Xalq Komissarlari Soveti", "Yer xo'jaligi xalq komissarligi", "Suv xo'jaligi bosh boshqarmasi" hamda qurilish boshqarmasining idoraviy fondlaridagi hisobotlar, stenoogrammlar, maxfiy memorandumlar va buyruqlar matnlari². Davriy matbuot materiallari: 1939-yilning iyul-sentyabr oylarida o'zbek va tojik tillarida chop etilgan markaziy va mahalliy gazeta va jurnallar (masalan, "Qizil O'zbekiston", "Tojikistoni Surx", "Kommunist", "Kolxozchi" kabilar) sahifalarida e'lon qilingan tezkor xabarlar, kundalik mehnat ko'rsatkichlari, hashar eshelonlarining harakat jadvallari va ocherklar. Etnografik va og'zaki tarix (Oral History) materiallari: Vodiy viloyatlari va chegaradosh tojik tumanlarida o'tkazilgan dala-etnografik tadqiqotlari davomida yozib olingan Katta Farg'ona kanali qurilishi guvohlari hamda ularning bevosita avlodlari xotiralari, oilaviy arxivlardagi noyob fotosuratlar va kundaliklar. Ilmiy adabiyotlar: Mintaqadagi irrigatsiya tarixi, ijtimoiy safarbarlik va sovet davri modernizatsiyasi muammolariga bag'ishlangan mahalliy va xorijiy (jumladan, postsovet va G'arb tarixshunosligi) tadqiqotchilarning fundamental ilmiy ishlari. Tadqiqot metodologiyasi va usullar, Mavzuni tahlil qilishda zamonaviy tarix fani va sotsiologiyasining nazariy-metodologik prinsiplariga tayanildi. Tadqiqotning xolisligi va ilmiyligini ta'minlashda quyidagi maxsus metodlar majmuasi qo'llandi: Tarixiylik (Historicism) prinsipi: Katta Farg'ona kanali qurilishidagi qardosh xalqlar hamkorligi fenomeni 1930-yillarning oxiridagi murakkab xalqaro-siyosiy vaziyat, sovet davlatining iqtisodiy va agrar siyosati hamda mintaqadagi demografik jarayonlar bilan uzviy aloqadorlikda, o'z davrining real shart-sharoitlaridan kelib chiqqan holda o'rganildi. Qiyosiy-tarixiy (Comparative-historical) tahlil metodi: O'zbekiston va Tojikiston mehnatkashlarining safarbar etilish darajasi, ularga yaratilgan ijtimoiy-maishiy sharoitlar, bajarilgan yer va beton ishlari hajmi hamda turli sub-regional guruhlarining mehnat unumdorligi o'zaro qiyoslanib, umumiy va farqli jihatlar modellastirildi. Tizimli-tarkibiy (Systemic-

² O'zbekiston Milliy arxivi (O'zMA), R-837-fond (O'zbekiston SSR Xalq Komissarlari Soveti), 32-ro'yxat, 115-ish, 12-14-varaqlar.

structural) yondashuv: Kanal qurilishi nafaqat texnik yoki muhandislik loyihasi, balki iqtisodiy, ijtimoiy, mafkuraviy va madaniy quyi tizimlardan (sub-tizimlardan) iborat bo'lgan yirik va murakkab ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilindi. Bunda qardosh xalqlar hamkorligi ushbu tizimni harakatga keltiruvchi asosiy integratsion omil sifatida baholandi. Hujjatli kontent-tahlil (Content analysis) metodi: Davriy matbuot sahifalaridagi hamkorlik, do'stlik, hashar, musobaqa va birdamlik kabi tushunchalarning qo'llanilish chastotasi va konteksti o'rganilib, u orqali davrning ijtimoiy psixologiyasi va mafkuraviy diskursi rekonstruksiya qilindi. Statistik va retrospektiv tahlil: Arxiv materiallarida keltirilgan raqamlar (safbardor etilganlar soni, milliy tarkibi, o'lim va kasallanish ko'rsatkichlari, moddiy rag'batlantirish tizimi) qayta ishlanib, jarayonning ijtimoiy va insoniy bahosi retrospektiv nuqtai nazardan xolis tahlil etildi.

Tadqiqot natijalari

O'tkazilgan arxiv tadqiqotlari, qiyosiy-tarixiy tahlillar va manbalarni o'rganish natijasida Katta Farg'ona kanali (KFK) qurilishida qardosh xalqlar hamkorligi fenomeniga doir quyidagi muhim ilmiy natijalarga erishildi va aniqliklar kiritildi. Safarbarlik miqyosi va demografik tarkib tizimlashtirildi: Kanal qurilishiga jami 160 mingdan ortiq kishi jalb etilgan bo'lib, ularning qariyb 20-22 ming nafari Tojikiston SSR (asosan Sug'd hududi) hisobiga to'g'ri kelgan³. Arxiv fondlari tahlili shuni ko'rsatdiki, mehnat jamoalari tarkibi qat'iy milliy chegaralanishga ega bo'lmagan. Kanalning transchegaraviy nuqtalarida o'zbek, tojik va qirg'iz jamoalari yonma-yon guruhlarga (uchastkalarga) bo'lingan holda mehnat qilgan, bu esa sub-regional (etnik) nizolarni bartaraf etib, o'zaro ijtimoiy integratsiyani tezlashtirgan. Texnik va muhandislik tajriba almashinuvi modellari aniqlandi: Qurilishning rekord muddatda (45 kunda) yakunlanishida muhandislik fikrining hamkorligi hal qiluvchi rol o'ynagan. O'zbekistonlik muhandislar (masalan, A.N.Askochenskiy rahbarligida) va Tojikiston irrigatsiya sohasi mutaxassislari tog'oldi hududlarining murakkab relyefi, sizot suvlari va murakkab tuproq qatlamlarini qazishda xalqona gidrotexnik usullarni (an'anaviy koriz va dambalar qurish tajribasini) zamonaviy injenerlik hisob-kitoblari bilan muvaffaqiyatli sintez qilganlar⁴. Logistika va ijtimoiy ta'minotdagi transchegaraviy sinergiya baholandi: Qurilish davrida oziq-ovqat, tibbiy xizmat va transport logistikasi yagona tizim asosida boshqarilgan. Masalan, Tojikiston hududidagi qurilish uchastkalarini un, g'alla va kiyim-kechak bilan ta'minlashda O'zbekistonning vodiy viloyatlari ta'minot bazalari, o'z navbatida, O'zbekiston uchastkalaridagi hasharchilarni chorva mahsulotlari bilan ta'minlashda Qirg'iziston va Tojikistonning tog'oldi tumanlari faol ishtirok etgan. Ushbu o'zaro iqtisodiy bog'liqlik ijtimoiy inqirozlarning oldini olishga xizmat qilgan. "Madaniy diplomatiya" mexanizmlari tizimlashtirildi: Kanal magistrali bo'ylab o'zbek va tojik tillarida maxsus targ'ibot poezdlari, dala teatrlari va konsert brigadalari faoliyat ko'rsatgan⁵. Madaniy hamkorlik shunchaki mafkuraviy qurol bo'lib qolmay, og'ir jismoniy mehnat sharoitidagi hasharchilarning psixologik holatini barqarorlashtirish, milliy rang-baranglikni saqlagan holda umumiy maqsad atrofida birlashish mexanizmiga aylanganligi manbalar orqali isbotlandi.

³ Ergashev A. Istoriya irrigatsii Ferganskoy dolini v XX veke. – Xujand: Nuri ma'rifat, 2008. – S. 112.

⁴ Askochenskiy A.N. Irrigatsiya i obvodnenie v SSSR. – Moskva: Kolos, 1967. – S. 85.

⁵ "Qizil O'zbekiston" gazetasi, 1939-yil 18-avgust soni; "Tojikistoni Surx" gazetasi, 1939-yil 22-avgust soni.

Xulosa

Katta Farg'ona kanali qurilishining tarixiy tajribasini konseptual yakunlash orqali quyidagi ilmiy-nazariy xulosalarga kelindi: Katta Farg'ona kanali qurilishi shunchaki sovet davri iqtisodiy modernizatsiyasining texnikaviy loyihasi emas, balki Markaziy Osiyo xalqlarining ko'p asrlik jamoaviy mehnat ("hashar") an'analari va transchegaraviy resurslarni birgalikda boshqarish madaniyatining yuksak sotsial cho'qqisi edi. Ma'muriy-buyruqbozlik tizimining bosimiga qaramay, xalq ommasining ichki sotsial energiyasi va qardoshlik birdamligi loyihaaning muvaffaqiyatini ta'minlagan asosiy drayver bo'lgan. Qurilish jarayonida shakllangan o'zbek-tojik-qirg'iz-qozoq muhandislari va ishchilarining hamkorligi mintaqada keyingi oylarda va yillarda Janubiy Farg'ona, Shimoliy Farg'ona va Katta Namangan kanallari kabi yirik ob'yektlarni hamjihatlikda qurish uchun mustahkam poydevor va andoza (matritsa) vazifasini o'tadi. Bu tajriba mintaqaviy irrigatsiya maktabining shakllanishiga olib keldi. Tarixiy retrospektiv tahlil shuni ko'rsatadiki, KFK qurilishidagi hamkorlik do'stlik aloqalarini deklarativ (qog'ozdagi) shiorlardan real ijtimoiy-iqtisodiy amaliyotga ko'chira oldi. Turli etnik guruhlarining umumiy transchegaraviy inshoot atrofida jipslashishi mintaqada millatlararo munosabatlarning barqarorlashuviga xizmat qildi. 1939-yilgi ushbu ulkan tarixiy tajriba bugungi kun uchun ham dolzarb geosiyosiy va ekologik ahamiyatga ega. Katta Farg'ona kanali tarixi Markaziy Osiyoning transchegaraviy suv-energetika resurslaridan samarali foydalanishda bugungi mustaqil davlatlar uchun ham yagona to'g'ri yo'l – faqat va faqat o'zaro ishonch, qardoshlik hamkorligi va umumiy mas'uliyat tamoyillari ekanligini anglatuvchi ulkan tarixiy saboqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Milliy arxivi (O'zMA) materiallari:
2. R-837-fond (O'zbekiston SSR Xalq Komissarlari Soveti), 32-ro'yxat, 115-ish (Katta Farg'ona kanali qurilishiga doir hisobotlar va stenoogrammlar).
3. R-1685-fond (O'zbekiston SSR Yer xo'jaligi xalq komissarligi), 1-ro'yxat, 420-ish.
4. Tojikiston Milliy arxivi (TMA) materiallari:
5. R-2-fond (Tojikiston SSR Xalq Komissarlari Soveti), 4-ro'yxat, 89-ish (Kanalning Tojikiston SSR uchastkasidagi qurilish ishlariga doir hujjatlar).
6. Davriy matbuot manbalari (1939-yil, iyul-sentyabr):
7. "Qizil O'zbekiston" gazetasi, 1939-yil avgust sonlari.
8. "Tojikistoni Surx" gazetasi, 1939-yil avgust-sentyabr sonlari.
9. Askochenskiy A.N. Irrigatsiya i obvodnenie v SSSR. – Moskva: Kolos, 1967. – 232 s.
10. Inomov I. Farg'ona vodiysida gidrotexnik inshootlar tarixi (XX asr birinchi yarmi). – Toshkent: Fan, 2011. – 184 b.
11. Gafurov B.G. Tadjiki: Drevneyshaya, drevnyaya i srednevekovaya istoriya. – Dushanbe: Irfon, 1989. – 376 s.
12. Rajabov Q. O'zbekistonda sovet davlatining agrar siyosati va uning oqibatlari (1920-1940-yillar). – Toshkent: Universitet, 2019. – 210 b.
13. Tojiboev R.Y. Katta Farg'ona kanali – xalq jasorati ko'zgusi. // O'zbekiston tarixi jurnali. – Toshkent, 2015. – № 3. – B. 45–52.